

I. В. ШЕРЕМЕТ

ГОТОВНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Обґрунтовуються шляхи впровадження інноваційних (нетрадиційних) уроків фізичної культури в загальноосвітніх навчальних закладах. На основі досягнень педагогічної науки розкриваються поняття «педагогічна інноватика», «інноваційний процес» та «інноваційна діяльність», підґрунтя виникнення інновацій та пошуки науковців у цьому напрямку. Приділяється увага питанням типології інноваційних уроків, тих змін, які відбуваються під час визначення цілей, змісту і технології проведення навчальних занять. Висвітлюються питання проектування таких уроків у навчальному процесі.

Ключові слова: педагогічна інноватика, інноваційний процес, інноваційна діяльність, типологія інноваційних уроків, проектування інноваційних уроків.

И. В. ШЕРЕМЕТ

ГОТОВНОСТЬ УЧИТЕЛЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ К ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Обосновываются пути внедрения инновационных (нетрадиционных) уроков физической культуры в общеобразовательных учебных заведениях. На основе достижений педагогической науки раскрываются понятия «педагогическая инноватика», «инновационный процесс» и «инновационная деятельность», основа возникновения инноваций и поиски ученых в этом направлении. Уделяется внимание вопросам типологии инновационных уроков, тех изменений, которые происходят при определении целей, содержания и технологии проведения учебных занятий. Освещаются вопросы проектирования таких уроков в учебном процессе.

Ключевые слова: педагогическая инноватика, инновационный процесс, инновационная деятельность, типология инновационных уроков, проектирование инновационных уроков.

I. V. SHEREMET

PHYSICAL TRAINING TEACHER'S PREPAREDNESS TO INNOVATIVE ACTIVITY AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

The ways of implementation of innovative (non-traditional) physical education lessons into general educational establishments are offered in this article. The notions such as «pedagogical innovatics», «innovation process», «innovation activity», the preconditions of origins of the innovation, and the scholars' researches in this sphere are discovered on the basis of pedagogical achievements in this area. Enough attention is paid to the issues of typology of innovative (non-traditional) lessons and the changes which take place when identifying the goals, contents and technology of lesson-holding. The issues of planning such lessons during the educational process are highlighted as well.

Keywords: pedagogical innovatics, innovation process, innovation activity, typology of innovative lessons, innovative lessons planning.

Інноваційна діяльність педагогів стає нині основним напрямом реалізації реформ в освіті й одним із суттєвих напрямів переходу до моделі інноваційного розвитку України загалом.

В інноваційних процесах у системі освіти на сучасному етапі її розвитку визначають кілька пріоритетних напрямків.

1. Модернізація типів та структури освітніх навчальних закладів (приватні, державні, комунальні; ліцеї, гімназії, коледжі, колегіуми; авторські школи тощо).

2. Оновлення змісту навчання і виховання:

розробка державних стандартів освіти;

впровадження концепції виховання дітей та молоді в контексті національної системи освіти;

здійснення профілізації та індивідуалізація освітнього процесу;

створення авторських навчальних програм, підручників, посібників тощо.

3. Розробка та апробування нових педагогічних технологій: розвивального, модульно-розвивального, диференційованого навчання; алгоритмізація навчально-виховного процесу; використання методів проектування і моделювання; комп'ютерні технології навчання й управління.

4. Зміна форм і методів навчання та виховання:
впровадження діалогових форм спілкування суб'єктів навчально-виховної діяльності;
проведення лекційних, семінарських занять;
трансформування методів контролю знань та вмінь учнів;
запровадження індикаторів, рейтингових систем оцінювання знань.

5. Застосування оновлених технологій моделювання та проектування, які реалізуються через навчальні модулі.

6. Модернізація форм і методів управління сучасною школою:
підвищення значимості менеджерської функції управління;
утворення багатоваріативності моделей управління;
оновлення форм управління [9, с. 36].

До основних принципів інноваційних процесів у системі освіти відносять наступні.

1. Принципи управління інноваційними змінами стану системи освіти, що орієнтують педагогів на необхідність свідомої діяльності при переході від одного стану системи освіти до іншого. Центральною проблемою інноваційного процесу є зміна стану системи, в якій відбуваються інноваційні процеси.

2. Принципи переходу від стихійних механізмів до свідомо керованих, тобто принципи реформування системи освіти. Їх реалізація передбачає визначення та апробацію ефективних механізмів свідомого управління зміною змісту чи організаційних форм освіти. Таким механізмом є наприклад створення та діяльність школи-лабораторії, експериментального педагогічного майданчика та ін.

3. Принципи інформаційного, матеріально-технічного і кадрового забезпечення інноваційних процесів. Вони передбачають облік усіх наукових аспектів забезпечення інноваційних процесів.

4. Принципи прогнозування і незворотних структурних змін в інноваційному соціально-педагогічному середовищі. Вони враховують закон незворотної дестабілізації в інноваційному середовищі, а також цілість інноваційного соціально-педагогічного середовища і його адаптивні можливості.

5. Принципи посилення стійкості інноваційних процесів, які характеризуються ефективністю організації і механізмом реалізації інноваційних процесів [8, с. 7].

Сучасному етапу модернізації системи освіти властиве посилення уваги до особистості, спрямування зусиль педагогів на розвиток творчого потенціалу всіх учасників навчально-виховного процесу. Реалізація нових векторів розвитку освіти потребує використання інноваційних педагогічних технологій, творчого пошуку нових чи вдосконалених концепцій, принципів, підходів до освіти, суттєвих змін у змісті, формах і методах навчання, виховання, управління педагогічним процесом у загальноосвітній середній школі.

На думку дослідників, нове у педагогіці – це не лише ідеї, підходи, методи, технології, які у таких поєднаннях ще не висувалися або не використовувалися, а і той комплекс елементів чи окремі елементи педагогічного процесу, котрі несуть у собі прогресивне начало, що дозволяє у змінених умовах і ситуаціях достатньо ефективно вирішувати завдання виховання та освіти.

Така діяльність у сучасній психолого-педагогічній літературі отримала назву *інноваційної* й передбачає створення та поширення новацій у системі освіти на всіх її рівнях.

Отже, інноваційна діяльність – це створення нового (оригінальних прийомів, цілісних педагогічних концепцій), що змінює звичний погляд на явище, перебудовує суспільно-педагогічні відносини [1, с. 12].

Мета статті – з'ясувати основні аспекти розвитку та формування теоретичної та практичної готовності педагогів до інноваційної діяльності на уроках фізичного виховання.

Педагогічна інноватика – це сфера науки, яка вивчає процеси розвитку навчальних закладів, що пов'язані із створенням нової практики освіти. Розвиток педагогічної інноватики в Україні пов'язаний насамперед із масовим громадсько-педагогічним рухом, виникненням суперечності між потребою у швидкому розвитку освітньо-виховних закладів і невмінням педагогів її реалізувати. Виріс масовий характер застосування нового. У зв'язку з цим загострюється потреба у новому знанні, осмисленні нових понять «новація», «нововведення», «інновація», «інноваційний процес» тощо, а також актуалізується проблема формування теоретичної та практичної готовності педагогічних працівників до інноваційної діяльності [2, с. 23–26].

Створення та поширення новацій у системі загальної освіти зумовлюється багатьма об'єктивними факторами:

- появою державних стандартів освіти;
- профілізацією та індивідуалізацією освітнього процесу;
- концепцією національного виховання дітей та молоді;
- авторськими навчальними програмами, підручниками, посібниками, виховними та управлінськими системами й технологіями;
- варіативними системами навчання (розвивальна, модульно-розвивальна, диференційована тощо);
- методами проектування та моделювання життєтворчості особистості, діалоговою формою спілкування суб'єктів навчально-виховного процесу;
- рейтинговою системою оцінювання навчальних досягнень учнів;
- модернізацією змісту, форм і методів управлінської діяльності керівників закладів освіти;
- варіативними моделями структури управління;
- появою авторських закладів освіти тощо.

Інноваційною в системі освіти регіонального рівня є діяльність з удосконалення чи оновлення освітньої практики шляхом створення, розповсюдження та освоєння нових ефективних способів і засобів досягнення встановлених цілей освіти.

Інноваційне навчання – це такий навчальний процес, що будується як творча взаємодія вчителя і учнів, котра максимально спрямована на самостійний пошук учнями нових знань, нових пізнавальних орієнтирів високого рівня складності, вироблення загальнолюдських норм та цінностей, оволодіння мистецтвом рефлексії.

Метою інноваційного навчання є розвиток в учнів можливості творчо освоювати новий досвід, переважно через цілеспрямоване формування творчого та критичного мислення, досвіду та інструментарію навчально-пошукової діяльності, рольового та імітаційного моделювання, пошуку та визначення власного особистого сенсу й ціннісних відносин.

Продуктами інноваційної діяльності є нововведення (новоутворення, новації), які позитивно змінюють систему освіти, визначають її розвиток і характеризуються новим чи вдосконаленим змістом освіти, засобами навчання, виховання, освітніми моделями та адекватними їм системами управління, зафіксованими у формах, придатних для апробації, розповсюдження та освоєння.

У науковій літературі нововведення визначається як цілеспрямовані зміни, які вносять в середовище впровадження нові стабільні елементи, що спричиняють перехід системи від одного стану до іншого. У педагогічній діяльності нововведення – це комплексний процес створення, поширення та використання нового педагогічного засобу для якісно кращого задоволення вже відомих суспільних потреб, процес його впровадження в окремому навчальному закладі з метою підвищення результативності освітньо-виховної діяльності.

Для забезпечення позитивного результату нововведення повинно:

- бути засобом вирішення актуальної для певної школи проблеми;
- формуватися у конкретних умовах та орієнтуватися на вирішення чітко окреслених педагогічних задач;
- проходити попередньо експериментальну перевірку, яка супроводжується не лише контролем зі сторони педагогів, а й обов'язково контролем з боку медичних працівників, психологів, соціологів (комплексний експеримент);
- бути технологічно забезпеченим і орієнтованим на прояв індивідуальних якостей, професійних умінь і навичок учителів.

Співвідношення між поняттями «нововведення» й «інновація» полягає в тому, що нововведення (новація) – це засіб (новий метод, методика, технологія, програма та ін.), а інновація – це процес освоєння цього засобу.

Загалом під інноваційним процесом розуміють комплексну діяльність щодо створення (розробки), засвоєння, використання та поширення нововведень.

Одним із важливих завдань сучасної педагогічної інноватики є класифікація нововведень, знання якої дає змогу визначити об'єкт(-и) розвитку школи; виявити різнобічну характеристику нововведення, зрозуміти те спільне, що об'єднує його з іншими, і те особливе, що відрізняє його від інших нововведень; найбільш правильно вибрати те чи інше нововведення для практичної реалізації; розробити найкращу технологію освоєння нововведення з врахуванням його специфіки.

Поділ нововведень згідно з їх причетністю до тієї чи іншої частини навчально-виховного процесу дозволяє визначити такі групи (типи) нововведень:

- 1) в змісті освіти;
- 2) у методиках, технологіях, формах, методах, прийомах, засобах навчально-виховного процесу;
- 3) в організації навчально-виховного процесу;
- 4) в системі управління школою.

Поділ нововведень за масштабом (обсягом) перетворень дає можливість виокремити: часткові – локальні, одиничні, не пов'язані між собою; модульні – комплекс часткових, пов'язаних між собою нововведень; системні – нововведення, які охоплюють весь навчальний заклад.

Групування нововведень за інноваційним потенціалом визначає:

- модифікаційні нововведення, що пов'язані з удосконаленням, раціоналізацією, видозміною, модернізацією засобу (програми, методики, структури, алгоритму, розробки тощо), який має аналоги чи прототипи. Модернізація може спрямовуватись як на технологічну, так і на особистісну сторону поновлюваного засобу;
- комбінаторні нововведення передбачають нове конструктивне поєднання елементів раніше відомих методик, що в певному поєднанні ніколи не використовувалися;
- радикальні нововведення, тобто запровадження досягнень психолого-педагогічної науки, які мають об'єктивну новизну.
- Інноваційні перетворення в навчально-виховному процесі можуть класифікуватись як:
 - технологічні – інноваційні моделі навчання (викладання та учіння), спрямованого на досягнення школярами чітко визначених стандартів оволодіння знаннями на основі модифікації (новаторства) репродуктивної діяльності;
 - пошукові розробка моделей, в яких за мету навчання ставиться розвиток у школярів можливостей самостійно освоювати новий досвід (орієнтація на вироблення нових знань, способів діяльності та розуміння учнями своєї суті).

Основними джерелами інноваційних ідей розвитку навчального закладу є:

- потреби країни, регіону, району (міста) – соціальне замовлення школі на випускника;
- директивні та нормативні документи органів влади та управління освіти різних рівнів;
- досягнення та розробки психології, педагогіки, соціології, інших наук про людину;
- досягнення передової та масової педагогічної тематики;
- власний професійний досвід керівників і вчителів, інтуїція, практичне педагогічне мислення;
- аналіз результату і процесу функціонування навчального закладу;
- аналіз психолого-педагогічної літератури, періодичних видань.

Сутність поняття «інноваційна діяльність» відображає не лише особливості процесу оновлення, внесення нових елементів у традиційну систему освітньої практики, а й органічно включає в себе характеристику індивідуального стилю діяльності педагога-новатора. Така діяльність передбачає вищий ступінь педагогічної творчості, педагогічне винахідництво нового в педагогічній практиці, що спрямоване на формування творчої особистості, враховує соціально-економічні та політичні зміни в суспільстві й проявляється в ціле покладанні, визначенні мети, завдань, а також змісту і технологій інноваційного навчання [2].

Учитель інноваційної орієнтації – це особистість, здатна брати на себе відповідальність, вчасно враховувати ситуацію соціальних змін і є найбільш перспективним соціальним типом педагога. Як учитель-дослідник, він спрямований на науково-обґрунтовану організацію навчально-виховного процесу з прогностичним спрямуванням, має адекватні ціннісні орієнтації, гнучке професійне мислення, розвинуту професійну самосвідомість, готовність до сприйняття нової інформації, високий рівень самоактуалізації, володіє мистецтвом рефлексії.

Творчість педагога-новатора проявляється в:

- ефективному використанні створеного досвіду в нових умовах, удосконаленні відомого згідно з новими завданнями, освоєнні наукових розробок та їх розвитку;
- гнучкості під час використання запланованого в нестандартних ситуаціях;
- влучній імпровізації як на основі точних знань і компетентного розрахунку, так і на високорозвинутій інтуїції;
- умінні обґрунтувати завчасно підготовлені та інтуїтивні рішення, умінні фантазувати: бачити ближню, середню та далеку перспективи;
- умінні продукувати ідею, реалізувати її в конкретних умовах, бачити всі варіанти вирішення однієї й тієї ж проблеми, використовувати досвід інших.

Теоретичне осмислення сутності інноваційної діяльності дає змогу дійти до висновку, що її реалізація потребує не лише володіння знаннями педагогічної інноватики, а й потенційної готовності фахівця до даного виду діяльності.

У психолого-педагогічних джерелах «готовність» визначається як активно-діяльнісний стан особистості, установка на певну поведінку, мобілізованість сил на виконання завдання.

Готовність особистості до діяльності виявляється насамперед в її здатності до організації, виконання і регулювання своєї діяльності. Крім того, готовність до діяльності зумовлюється багатьма факторами, найважливішим з яких є система методів і цілей, наявність професійних знань і вмінь, безпосереднє включення особистості в діяльність, у процесі якої найбільш активно формуються потреби, інтереси і мотиви здобуття суттєвих, значущих, найбільш сучасних знань і вмінь.

Поелементний склад готовності до професійної діяльності включає:

- мотиваційний компонент як сукупність мотивів, адекватних цілям та завданням педагогічної діяльності;
- когнітивний компонент, пов'язаний з пізнавальною сферою людини і який становить сукупність знань, необхідних для продуктивної педагогічної діяльності;
- операційний компонент, тобто сукупність вмінь та навичок практичного вирішення завдань у педагогічній діяльності;
- особистісний компонент, тобто сукупність особистісних якостей, важливих для виконання професійної діяльності.

Готовність педагога до інноваційної діяльності є складним інтегративним новоутворенням особистості, суть якого становлять взаємодія мотиваційно-орієнтаційного, змістовно-операційного і оцінно-рефлексивного компонентів.

Функції цих компонентів забезпечують:

- творчу спрямованість педагога;
- інноваційну обізнаність вчителя;
- його технологічну озброєність у сфері проблем педінноватики;
- оперативну самокорекцію та оцінку рівнів готовності до інноваційної діяльності в себе та інших.

Формування готовності педагога до інноваційної діяльності – це системна діяльність, яка містить такі етапи: діагностико-коректуючий, навчальний і аналітико-регулятивний.

Ефективність формування готовності педагога до інноваційної діяльності визначається такими показниками:

- спрямованість педагогічних працівників на інноваційний підхід до навчання і виховання;
- орієнтація методичних структур на забезпечення індивідуальної траєкторії підготовки педагога-новатора;
- вироблення на цій основі нетрадиційних форм і методів методичної роботи;

- зростання педагогічної майстерності вчителів, вихователів і керівників закладів освіти.
- Вивчаючи роботу вчителя, працівники регіональної методичної служби повинні звертати увагу на такі характеристики педагогічної діяльності в умовах інновацій:
 - ставлення педагогів до новаторства та ступінь їх поінформованості про проблеми діяльності педагога-новатора;
 - особливості мотиваційної сфери педагогів, які беруть участь в інноваційній діяльності;
 - система уявлень педагогів про формування цілей власної діяльності;
 - рівень самооцінки теоретичних знань і професійної готовності педагога до інноваційної педагогічної діяльності;
 - вміння вчителя оцінити ефективність апробованих і впроваджуваних педагогічних нововведень та ін.

Розрізняють п'ять категорій вчителів за ставленням до нововведень (за К. Р. Роджерсом):

- новатори – вчителі, які завжди першими сприймають все нове, сміливо його впроваджують і поширюють;
- вчителі, які першими здійснюють практичну (експериментальну) перевірку цінностей інновацій у кожній школі;
- помірковані, які дотримуються правила «золотої середини» і не сприймають нового до того часу, поки його не впровадять більшість колег;
- вчителі, які більше сумніваються, ніж вірять в нове, більше орієнтовані на старі технології, ніж на нові, а сприймають нове лише за загальної позитивної громадської думки;
- вчителі, в яких дуже сильний зв'язок з традиційним, старим підходом до навчання і виховання, вони консервативні і відкидають все нове [5, с. 65].

Дослідження свідчать, що до основних труднощів, пов'язаних із засвоєнням педагогічних нововведень, можна віднести:

- нерозробленість механізму реалізації педагогічної інновації в конкретному навчальному закладі;
- відсутність необхідного навчально-методичного забезпечення;
- недостатня поінформованість вчителів з проблем організації і проведення інноваційної діяльності;
- відсутність сертифікованих критеріїв оцінки ефективності даної роботи;
- велике навантаження педагогів навчальною та іншими видами діяльності;
- обмеженість ресурсів тощо.

Формування готовності педагогів до інноваційної діяльності передбачає процес цілеспрямованого розвитку в умовах післядипломної освіти всіх сторін і якостей особистості, які становлять готовність до цієї діяльності.

Суть процесу формування готовності педагогів до інноваційної діяльності необхідно трактувати як зміну станів у розвитку готовності від нижчого до максимально можливого рівня в конкретних умовах.

Отже, під готовністю до інноваційної діяльності необхідно розуміти інтегральну якість особистості, яка характеризується наявністю та певним рівнем сформованості мотиваційно-орієнтаційного, змістовно-операційного і оцінно-рефлексивного компонентів у їх єдності, що проявляється в прагненні до інноваційної діяльності і підготовленості до її здійснення на професійному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В. П. Беспалько. – М.: Изд-во ИПО Мин-ва образования России, 1995. – 336 с.
2. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе (анализ зарубежного опыта) : учебник для студентов пед. вузов / М. В. Кларин. – М.: Знание, 1989. – 80 с.
3. Лихачев Б. Т. Педагогика : курс лекций / Б. Т. Лихачев. – М. : Прометей, 1992. – 528 с.
4. Національна доктрина розвитку освіти : Указ Президента України 17 квітня 2002 року № 347/2002 // Освіта України. – 23 квітня 2002 р. – № 33. – С. 4 – 6.
5. Онушкин В. Г. Образование взрослых : междисциплинарный словарь терминологии / В. Г. Онушкин, Е. И. Огарев. – СПб.–Воронеж, 1995. – 232 с.
6. Педагогика : учеб. пособие для студентов пед. учеб. заведений / [И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, В. А. Слостенин, Е. Н. Шиянов]. – М. : Школа-Пресс, 1997. – 512 с.

7. Підласий І. П. Педагогічні інновації / І. П. Підласий, А. І. Підласий // Рідна школа. – 1998. – № 12. – С. 3 – 17.
8. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності // Директор школи. – 2001. – № 4 (148). – С. 7–8.
9. Пометун О. Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід : метод. посібник / О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: А.П.Н., 2002. – 136 с.

УДК 378.147:004

А. О. КЛИМЕНКО

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЗАГРОЗИ ІНТЕРНЕТУ У РОБОТІ ВИКЛАДАЧА ВНЗ

Проаналізовано результати досліджень інформаційної діяльності студентів в умовах кредитно-трансферної системи організації навчання, встановлено зміни у ній відповідно до особливостей сучасного змісту роботи в Інтернеті. Розглянуто актуальні загрози та небезпеки мережі у контексті професійної діяльності студентів та викладачів. Із врахуванням досвіду зарубіжних вчених визначено ключові фактори, що впливають на покращення характеристик інформаційної діяльності педагогів.

Ключові слова: Інтернет-технології у навчальному процесі, інформаційно-пошукова діяльність, інформаційна грамотність, загрози Інтернету.

А. О. КЛИМЕНКО

ИНФОРМАЦИОННО-ПОИСКОВЫЕ СИСТЕМЫ И УГРОЗЫ ИНТЕРНЕТА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВУЗА

Проанализированы результаты исследований информационной деятельности студентов в условиях кредитно-трансферной системы организации обучения, установлены изменения в ней в соответствии с особенностями современного содержания работы в сети. Рассмотрены актуальные угрозы и опасности Интернета в контексте профессиональной деятельности студентов и преподавателей. С учетом опыта зарубежных ученых определены ключевые факторы, влияющие на улучшение характеристик информационной деятельности педагогов.

Ключевые слова: Интернет-технологии в учебном процессе, информационно-поисковая деятельность, информационная грамотность, угрозы Интернета.

A. O. KLYMENKO

INFORMATION SEARCH SYSTEMS AND INTERNET THREATS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION TEACHER'S PROFESSIONAL ACTIVITY

The article presents the analysis of the results of the research of students' information activity and defines changes in it, according to the peculiarities of the modern essence of work in the computer networks. Up-to-date threats and dangers of the Internet in the context of students' and teachers' professional activity have also been considered in this paper. Taking into account foreign scientists' experience, the key factors, effecting improvement of teachers' information activity characteristics have been identified in the research.

Keywords: Internet technologies in study process, information search activity, information literacy, Internet threats.

Сьогодні поширена тенденція, коли студенти ВНЗ розпочинають пошук інформації не з відвідування бібліотеки, а із завантаження сторінки пошуково-інформаційної системи у вікні Інтернет-оглядача. Ця залежність, як стверджується в зарубіжних дослідженнях [16; 22; 24; 26], призвела до появи «покоління Google» – генерації, народженої після 1993 р., котра зростала в епоху Інтернету та його найпопулярнішої пошукової машини Google. В наукових розвідках констатується, що подібно до «Інтернет-покоління» (народженого після 1985 р.), представники «Google-покоління» проводитимуть значну частину власного життя у всесвітній мережі за листуванням, надсиланням онлайн-повідомлень, граючись, у соціальних мережах, виконуючи